

**ПРОЦЕСУАЛЬНІ, ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ТА СТРУКТУРА
СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УКРАЇНІ**

СУДОВА МЕДИЦИНА – це система наукових знань про загальні або окремі закономірності, умови та механізми життєвих і післясмертних явищ і процесів, що відбуваються в тканинах тіла людини в результаті впливу на них факторів зовнішнього середовища. Вказані медичні факти є джерелом доказів під час проведення передбаченого законом розслідування.

СУДОВО-МЕДИЧНА ЕКСПЕРТИЗА – це практичне застосування теоретичних знань судової медицини, що регламентоване законом і використовується для вирішення конкретних медичних питань, які виникають у ході слідства.

СИСТЕМА ПРЕДМЕТА СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ:

I Процесуальні та організаційні положення судово-медичної експертизи:

- 1) зміст та тлумачення законів і відомчих розпоряджень;
- 2) права й обов'язки, межа компетентності та відповідальності судово-медичних експертів;
- 3) установи судово-медичної служби;
- 4) зв'язок судово-медичної служби з органами охорони здоров'я.

II Розлад здоров'я та смерть людини внаслідок дії різноманітних чинників зовнішнього середовища:

- 1) етіологія, патогенез та діагностика травм, заподіяних фізичними, хімічними, біологічними та психоемоційними чинниками.

III Судово-медична експертиза живих осіб (приводи, порядок, особливості і проведення у випадках):

- 1) несмертельні травми;
- 2) статеві злочини, статеві стани;
- 3) визначення віку;
- 4) визначення стану здоров'я.

IV Судово-медична експертиза трупа:

- 1) вчення про смерть, трупні явища;
- 2) судово-медичне дослідження трупів у випадках насильної смерті;
- 3) судово-медичне дослідження трупів у випадках раптової смерті;
- 4) судово-медичне дослідження трупів новонароджених.

V Судово-медична експертиза речових доказів біологічного походження:

- 1) кров, волосся, піт, сперма, слина тощо.

VI Судово-медична експертиза матеріалів та документів, що стосуються справ, пов'язаних із заподіянням шкоди здоров'ю населення.

ЗАВДАННЯ СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ:

I Загальні:

- 1) забезпечення охорони прав людини в галузі медицини та екології;
- 2) допомога органам правопорядку при розслідуванні злочинів проти життя, здоров'я, гідності, честі особи;
- 3) допомога органам охорони здоров'я в поліпшенні діагностики та рівня надання медичної допомоги населенню;
- 4) вивчення досягнень світової судової медицини з метою впровадження в практику судово-медичної служби України.

II Окремі (спеціальні):

- 1) постійний розвиток наукових розробок стосовно вивчення окремих питань судової медицини;
- 2) вивчення, аналіз та узагальнення судово-медичної експертної практики з метою удосконалення організаційних, методичних та практичних експертних дій;
- 3) розроблення і вдосконалення нових методів і засобів наукового вивчення об'єктів судово-медичної експертизи.

МЕТОДИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ:

I Загальнонаукові методи:

1. Почуттєво-раціональні:
 - спостереження, описування, порівняння.

2. Відтворення фізичне:

- експеримент, моделювання.

3. Відтворення уявне:

- моделювання з допомогою комп'ютерних технологій.

4. Логічні:

· аналіз (аналіз - це виділення в об'єкті тих чи інших його сторін, елементів, властивостей, зв'язків, відносин і т.д.; це розчленування пізнаваного об'єкту на різні компоненти), синтез (синтез - процес з'єднання або об'єднання раніше розрізнених речей або понять в ціле або набір), індукція (індукція - процес логічного висновку на основі переходу від приватного положення до загального), дедукція (дедукція - метод мислення, при якому приватне положення логічним шляхом виводиться із загального, висновок за правилами логіки; ланцюг умовиводів (міркування), ланки якої (висловлення) зв'язані відношенням логічного проходження), гіпотеза (гіпотеза - наукове припущення, що висувається для пояснення будь-якого явища і потребує перевірки на досліді та теоретичного обґрунтування, для того щоб стати достовірною науковою теорією), аналогія (аналогія - подібність, схожість у цілому відмінних предметів, явищ за певними властивостями, ознаками або відношеннями).

5. Математичні:

- вимірювання, обчислювання.

6. Просторові побудови:

- геометричне, математичне моделювання.

II Окремі (спеціальні) методи:

1. Власне судово-медичні:

- ототожнення особи; геномна дактилоскопія; трасологічні; ідентифікація знарядь травми та механізму їх ушкоджувальної дії.

2. Інших наук:

- медичних, біологічних, антропологічних.

3. Кібернетичні:

- автоматизовані системи оброблення інформації та узагальнення.

ЗАКОНОДАВЧІ АКТИ, ЩО РЕГЛАМЕНТУЮТЬ ДІЯЛЬНІСТЬ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ:

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я.
2. Закон України «Про судову експертизу».
3. Кримінальний кодекс України.
4. Кримінально-процесуальний кодекс України.
5. Цивільний кодекс України.

ВІДОМЧІ НОРМАТИВНІ ДКУМЕНТИ, ЩО РЕГЛАМЕНТУЮТЬ ДІЯЛЬНІСТЬ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ:

1. Наказ МОЗ України від 17 січня 1995 р. № 6 «Про розвиток та вдосконалення судово-медичної служби в Україні».
2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз.

ПРИВОДИ ПРОВЕДЕННЯ ДЛЯ ОBOB'ЯЗКОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ ЗГІДНО КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ (НАДАЛІ КПК) УКРАЇНИ:

1. Встановлення причини смерті.
2. Встановлення тяжкості й характеру тілесних ушкоджень.
3. Визначення психічного стану підозрюваного чи звинуваченого.
4. Встановлення статевої зрілості потерпілої.
5. Встановлення віку підозрюваного чи обвинуваченого.

ОБ'ЄКТИ СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ:

- 1) живі особи (потерпілі, підозрювані, звинувачувані);
- 2) трупи;
- 3) речові докази;
- 4) матеріали кримінальних чи цивільних справ.

КЛАСИФІКАЦІЯ СУДОВО-МЕДИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ:

За процесуальним положенням:

1. Первинна – це перше дослідження об'єкта. За його результатами складається «Висновок експерта».

2. Вторинна (додаткова) експертиза призначається у випадках, коли первинна експертиза не дозволяє дійти чітких або повних висновків і може бути доручена як тому самому, так і іншому експерту.

3. Повторна експертиза може бути призначена у випадках, коли «Висновок експерта» сумнівний, не збігаються з результатами попереднього слідства або необґрунтований. Проведення такої експертизи доручається тільки іншому експерту або кільком експертам.

4. Комісійна експертиза призначається при проведенні складних експертиз і за потреби знань із різних медичних спеціальностей, її проводить комісія експертів, особливо у справах щодо кримінальної відповідальності медичних працівників. Складається загальний (за умов однаковості) або окремі для кожного експерта висновки.

5. Комплексна експертиза призначається для розв'язування питань слідства у разі потреби спеціальних знань різних галузей науки і техніки.

За кількістю експертів та за фахом:

1. Одноосібні.
2. Комісійні:
 - а) однопрофільні: проводять експерти одного фаху;
 - б) комплексні: проводять експерти різних фахів.

МЕТОДИ ПРАКТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СУДОВОЇ МЕДИЦИНИ:

1. Загальний (вивчення матеріалів).
2. Морфологічний (розтин, гістологічний, цитологічний).
3. Клінічний (дослідження живих осіб).
4. Імунологічний (дослідження біологічних рідин).
5. Медико-криміналістичний (рентген дослідження, стерео мікроскопічний, трассологічний тощо).

СТРУКТУРА БЮРО СУДОВО-МЕДИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ:

1. Відділ судово-медичної експертизи потерпілих, обвинувачених та інших осіб.
2. Відділ судово-медичної експертизи трупів.
3. Відділ чергових судово-медичних експертів.
4. Організаційно-методичний відділ.
5. Міські, районні відділення судово-медичної експертизи.
6. відділ судово-медичної експертизи речових доказів:
 - відділення судово-медичної гістології;
 - відділення судово-медичної цитології;
 - відділення судово-медичної імунології;
 - відділення судово-медичної криміналістики;
 - відділення судово-медичної токсикології.
7. Адміністративно-господарча частина.

ДОКУМЕНТАЦІЯ ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ:

I «Акт судово-медичного дослідження (експертизи)» складові частини:

- 1) вступна частина;
- 2) обставини справи;
- 3) дослідна частина;
- 4) заключна частина.

II «Висновок експерта» складові частини:

- 1) вступна частина;
- 2) обставини справи;
- 3) дослідна частина;
- 4) підсумки.

Згідно Кримінальному процесуальному кодексу (Ст. 242) експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права. Слідчий або прокурор зобов'язаний звернутися до експерта для проведення експертизи щодо встановлення причин смерті, встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень, визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності, встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до

кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості, встановлення статевої зрілості потерпілої особи в кримінальних провадженнях щодо злочинів, передбачених статтею 155 Кримінального кодексу України. Примусове залучення особи для проведення медичної або психіатричної експертизи здійснюється за ухвалою слідчого судді, суду.

В Україні експертиза здійснюється тільки на підставі передбаченого законом процесуального рішення, оформленого відповідним документом – постановою слідчого, прокурора або ухвалою суду.

Постанова слідчого, прокурора виготовляється на офіційному бланку та підписується службовою особою, яка прийняла відповідне процесуальне рішення. Постанова слідчого, прокурора, прийнята в межах компетенції згідно із законом, є обов'язковою для виконання фізичними та юридичними особами, прав, свобод чи інтересів, яких вона стосується (Ст. 242 КПК України).

Кримінальним Кодексом України 2001 р. у Розділі XVIII Особливої частини «Злочини проти правосуддя» передбачено кримінальну відповідальність судового експерта, безпосередньо пов'язану з виконанням ним його експертних обов'язків за ст.ст. 384, 385 та 387.

Стаття 384. Завідомо неправдиве показання

1. Завідомо неправдиве показання свідка чи потерпілого або завідомо неправдивий висновок експерта під час провадження дізнання, досудового слідства або проведенні розслідування тимчасовою слідчою чи тимчасовою спеціальною комісією Верховної Ради України або в суді, а також завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем у таких самих випадках, – карається виправними роботами на строк до двох років або арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до двох років.

2. Ті ж самі дії, поєднанні із звинуваченням у тяжкому чи особливо тяжкому злочині, або зі штучним створенням доказів обвинувачення чи захисту, а також вчинені з корисливих мотивів, – караються виправними роботами на строк до двох років або обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

Стаття 385. Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків

1. Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача без поважних причин від виконання покладених на них обов'язків в суді або під час провадження досудового слідства, розслідування тимчасовою слідчою чи тимчасовою спеціальною комісією Верховної Ради України чи дізнання, – караються штрафом від п'ятдесяти до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців.

2. Не підлягає кримінальній відповідальності особа за відмову надавати показання під час провадження дізнання, досудового слідства або в суді щодо себе, а також членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

Стаття 387. Розголошення даних досудового слідства або дізнання

1. Розголошення без дозволу прокурора, слідчого або особи, яка проводила дізнання чи досудове слідство, даних досудового слідства чи дізнання особою, попередженою у встановленому законом порядку про обов'язок не розголошувати такі дані, – карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років.

2. Розголошення даних досудового слідства або дізнання, вчинене суддею, прокурором, слідчим, працівником органу дізнання, оперативно-розшукового органу, незалежно від того, чи приймала ця особа безпосередньо участь в досудовому слідстві або дізнанні, якщо розголошені дані ганьблять людину, принижуючи її честь і гідність, – карається штрафом від ста до трьохсотп'ятидесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до двох років.

Експерт зобов'язаний:

1) особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності – роз'яснити його;

2) прибути до слідчого, прокурора, суду і дати відповіді на запитання під час допиту;

3) забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт повинен одержати на це дозвіл від особи, яка залучила експерта;

4) не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду про хід проведення експертизи та її результати;

5) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених КПК України;

6) експерт невідкладно повинен повідомити особу, яка його залучила, чи суд, що доручив проведення експертизи, про неможливість проведення експертизи через відсутність у нього необхідних знань або без залучення інших експертів;

7) у разі виникнення сумніву щодо змісту та обсягу доручення експерт невідкладно заявляє клопотання особі, яка призначила експертизу, чи суду, що доручив її проведення, щодо його уточнення або повідомляє про неможливість проведення експертизи за поставленим запитанням або без залучення інших осіб (Ст. 69 КПК України).

Законом України «Про судову експертизу» і «Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень» Міністерства юстиції України на експерта покладаються такі обов'язки:

- Прийняти до виконання доручену йому експертизу.
- Провести повне дослідження, дати обґрунтований та об'єктивний висновок.
- Повідомити в письмовій формі особу або орган, яка призначила експертизу, про неможливість її проведення, якщо поставлене питання виходить за межі компетенції експерта або якщо надані йому матеріали недостатні для вирішення поставленого питання, а витребувані додаткові матеріали не були отримані.
- З'явитися на виклик особи або органу, яка призначила експертизу, для надання роз'яснень чи доповнень з приводу проведеної експертизи або причин повідомлення про неможливість її проведення.
- Заявити самовідвід за наявності передбачених законом обставин.
- З дозволу особи або органу, яка призначила експертизу, проводити окремі дослідження в присутності підозрюваного, обвинуваченого, підсудного та інших осіб у випадках, передбачених законодавством..
- КПК України (Ст. 69) встановлено такі права експерта:
 - 1) знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження;
 - 2) заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи;
 - 3) бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження;
 - 4) викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання;
 - 5) ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні;
 - 6) одержати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом для надання пояснень чи показань, у разі, якщо проведення експертизи не є службовим обов'язком особи, яка залучена як експерт;
 - 7) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;
 - 8) користуватися іншими правами, передбаченими Законом України «Про судову експертизу».

Експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи. Експерт може відмовитися від давання висновку, якщо поданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків. Заява про відмову має бути вмотивованою.

Згідно Закону України «Про судову експертизу» і «Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень» Міністерства юстиції України експерт має право:

- Ознайомлюватись з матеріалами справи, які стосуються експертизи.
- Порушувати клопотання відповідно до процесуального законодавства про надання додаткових та інших матеріалів, необхідних для вирішення поставлених питань.
- З дозволу особи або органу, яка призначила експертизу, бути присутнім під час проведення слідчих, судових, виконавчих дій та задавати питання, що стосуються предмета чи об'єкта експертизи.
- Указувати у висновку на факти, які мають значення для справи, але стосовно яких йому не були поставлені питання, та на обставини, що сприяли (могли сприяти) вчиненню правопорушення.
- У разі незгоди з іншими членами експертної комісії – скласти окремий висновок.

- Викладати письмово відповіді на питання, які ставляться йому під час надання роз'яснень.
- Оскаржувати в установленому порядку дії та рішення особи або органу, яка призначила експертизу, що порушують права експерта або порядок проведення експертизи.
- На забезпечення безпеки за наявності відповідних підстав.

Згідно Закону України «Про судову експертизу» і «Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень» Міністерства юстиції України експерту забороняється:

Проводити експертизу без письмової вказівки керівника (заступника) експертної установи, керівника структурного підрозділу, за винятком експертиз, доручених йому безпосередньо органом дізнання, слідчим, після огляду, у якому він брав участь як спеціаліст, а також експертиз, які проводяться під час судового розгляду.

Самостійно збирати матеріали, які підлягають дослідженню, а також вибирати вихідні дані для проведення експертизи, якщо вони відображені в наданих йому матеріалах неоднозначно.

Розголошувати без дозволу прокурора, слідчого, особи, яка провадить дізнання, суду дані, що стали йому відомі під час проведення експертизи, та повідомляти її результати будь-кому, крім особи (органу), що призначила експертизу.

Вступати у не передбачені порядком проведення експертизи контакти з особами, якщо такі особи прямо чи побічно зацікавлені в результатах експертизи.

Зберігати матеріали справ та об'єкти експертних досліджень поза службовим приміщенням.

Перелік питань для підготовки студентів

1. Визначення понять: «Судова експертиза», «Судовий експерт», «Судова медицина», «Судово-медична експертиза».
2. Судова медицина як наука. Судово-медична експертиза. Експерт, судово-медичний експерт, лікар-експерт.
3. Етапи розвитку судової медицини. Особливості сучасного V етапу.
4. Роль судово-медичної експертизи в роботі органів правосуддя та охорони здоров'я.
5. Внесок видатних вчених: професорів Мінакова П.А., Громова С.О., Бокаріуса М.С., Райського М.І., Оболонського М.О., Попова М.В., Сапожникова Ю.С., Концевич І.О., Рубіжанського А.Ф., Фаддєєва А.М. в розвиток судової медицини.
6. Випадки обов'язкового проведення експертизи.
7. Що належить до компетенції судово-медичної експертизи?
8. Поняття про первинну, додаткову, повторну, комісійну, комплексну експертизу.
9. Хто має право бути присутнім при проведенні експертизи?
10. Які питання виходять за межі компетенції судово-медичного експерта?
11. Кримінальна відповідальність судово-медичного експерта згідно ст. ст. 384, 385, ст.387 КК України.
12. Обов'язки та права судово-медичного експерта.
13. Дії, що заборонені експерту.
14. Організація судово-медичної служби в Україні відповідно до чинного законодавства.
15. Нормативно-правові акти, що регламентують проведення судово-медичної експертизи.
16. Організація судово-медичної служби в Україні.
17. Структура бюро судово-медичної експертизи. Функції його підрозділів.
18. Відповідальність судово-медичного експерта та лікаря-експерта при виконанні ним експертних функцій. Гарантії незалежності експерта.
19. Об'єкти та види судово-медичних експертиз.
20. Організація проведення судово-медичних експертиз та досліджень: їх призначення, документація та її складові.